

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ І УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Лендсл М.А.,
Газуда С.М.,
Готько Н.М.

У статті розкрито особливості регулювання аграрної сфери і засади управління розвитком сільських територій. Обґрунтовано роль владних і управлінських структур щодо формування політики розвитку сільської місцевості в умовах адаптації до ринкових умов. Наголошено на важливості реалізації регіональних програм трансформаційних процесів на селі.

Ключові слова: сільські території, аграрна сфера, трансформаційні процеси, засади управління, ринкові умови.

ВСТУП

Взаємний вплив розвитку сільських територій та аграрного сектору економіки обґрунтований численними науковими дослідженнями, підтверджений практикою та історичним буттям українського села. З одного боку, комплексний розвиток сільських територій визначається як головна складова розбудови аграрного сектору економіки, оскільки сільські території як просторова одиниця з розташованими на ній ресурсами та взаємозв'язками між ними виступають базою для розвитку АПК як системи галузей господарського комплексу. З іншого боку, звична орієнтація українського села на аграрний напрям функціонування та обмеженість альтернативних способів ефективного використання ресурсів на селі зумовлює необхідність підтримки та створення сприятливих умов для розвитку сільського господарства. Таким чином, сільський розвиток є предметом і аграрної, і регіональної політик, що значно ускладнює відповідний організаційно-економічний механізм управління. За умов невизначеної нормативної бази це неминує спричиняє конфлікт інтересів та повноважень органів державної влади, місцевого самоврядування та громади села, в той час як нагальні проблеми аграрного сектору та сільських територій залишаються невирішеними та дедалі загострюються.

Розв'язанню проблем регулювання аграрної сфери і удосконалення управління сільських територій присвячені праці М. Д. Безуглого, М. В. Зубця, М. Ф. Кропивко, М. А. Лендсла, І. Й. Маліка, Т. О. Осташко, В. В. Росохи, П. Т. Саблука, та ін. Разом з тим потребують дослідження проблеми управління сільськими територіями в регіональному зрізі.

Метою дослідження є процес державного регулювання аграрної сфери і розвитку сільських територій в період трансформаційних перетворень.

Методологія дослідження включає загальнонаукові методи пізнання, а також аналітичного та порівняльного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток аграрної складової функціонування сільських територій має відбуватися паралельно з підвищенням ефективності та розширенням несільськогосподарських видів діяльності, що надає розвитку сільських територій системності, позбавляє останні прямої залежності від стану агропромислового виробництва. Такий підхід є актуальним для сільських територій з обмеженими можливостями для розвитку сільськогосподарських видів діяльності, до яких відносять території регіонів Українських Карпат, в тому числі й Закарпатську область.

В більшості розвинутих країн світу управління аграрним сектором має дворівневий характер. Вищий, державний рівень, забезпечує вирішення стратегічних завдань розвитку сільського господарства як важливої сфери прикладання праці та основи продовольчої безпеки держави. Регіональний рівень (аспект) аграрної політики реалізує управління розвитком сільських територій з урахуванням їх особливостей на місцях. До регіонального рівня належать функції прогнозування та планування майбутнього сільських територій як невід'ємної складової регіону. Сюди ж включають управління «на місцях», так зване локальне управління, що передбачає вирішення особливих потреб та проблем конкретного населеного пункту (пунктів), районів тощо. Таким чином, державне регулювання аграрної сфери є сукупністю заходів, методів та прийомів, що здійснюються та координуються органами державного, регіонального та громадського управління і спрямовані на реалізацію стратегічних цілей розвитку аграрного сектору економіки. Регіональний рівень управління реалізується через взаємодію регіональних органів влади з метою встановлення пріоритетних напрямів розвитку сільських територій краю, визначення прийнятних у заданих умовах шляхів та інструментів досягнення поставлених завдань. Особливістю регіонального рівня управління сільськими територіями є можливість та необхідність врахування специфічних для кожного краю ресурсних можливостей розвитку АПК та позааграрних видів діяльності, впливу зовнішнього, в тому числі міжнародного середовища, на розвиток регіону та його сільської складової, тощо.

На локальному рівні управління розвитком сільських територій являє собою активну взаємодію місцевих ініціатив, спрямування спільних зусиль місцевої влади та громади, представленої підприємницьким сектором, населенням та громадськими організаціями, на вирішення актуальних проблем громади, виконання функцій суб'єктів управління відповідно до їх інтересів та у взаємоузгодженості з іншими суб'єктами. Недосконалість національної системи адміністрування територіальними одиницями суттєво ускладнює запровадження такого демократичного підходу управління сільськими територіями.

Державна політика розвитку сільських територій покликана забезпечувати формування сприятливого інституційного, організаційного та економічного середовища на загальнонаціональному та регіональному рівнях, стимулювати налагодження дієвих механізмів залучення вітчизняних і закордонних інвестицій у сільську місцевість, а також створювати комфортні умови для проживання і роботи мешканців українського села [6]. Державний механізм впливу на розвиток аграрної сфери та сільських територій можна розглядати як взаємопов'язану єдність двох блоків управління: національного та регіонального. Національний блок охоплює систему взаємопов'язаних організаційних, економічних, соціальних важелів, форм, методів та інструментів впливу на розвиток аграрної сфери та сільських територій, що впроваджуються і реалізуються на рівні центральних органів влади, мають загальнообов'язковий характер. Регіональний блок включає важелі, форми, методи та інструменти впливу, визначені на регіональному (локальному) рівнях.

На сучасному етапі функціонування національної економіки існує пряма залежність розвитку сільської місцевості від аграрного сектору економіки, що тривалий час був основним місцем прикладання праці, джерелом доходів для сільського населення. Тому аграрна компонента розвитку сільських територій займає основне місце у системі заходів, розроблених державними органами управління аграрною сферою. Дієвість заходів з регулювання розвитком аграрного сектору та сільських територій залежатиме від того, чи будуть враховані при їх розробці вимоги часу, позначені глобальними трансформаціями в аграрній сфері та системі продовольчої безпеки, концептуальними змінами в управлінні розвитком регіональних одиниць.

Концептуальні підходи до управління аграрним сектором мають базуватися на визнанні взаємопов'язаних економічних взаємозалежностей [4]: 1) економічною базою забезпечення життєдіяльності сільського населення є і в подальшому буде залишатися агропромислове виробництво; 2) сільськогосподарське виробництво не є самодостатнім і для забезпечення його середньогалузевої прибутковості необхідний перерозподіл доходів з інших галузей економіки через механізми державної підтримки.

Перебудова системи регулювання аграрного сектору та управління розвитком сільських територій має відбуватися навколо наступних стратегічних завдань:

1) забезпечення належної правової, економічно-організаційної та інфраструктурної бази для розвитку АПК як основи економічної та продовольчої безпеки держави;

2) сприяння сталому розвитку сільських територій, забезпечення комплексного розвитку сільської місцевості як просторової та ресурсної бази АПК та середовища проживання сільського соціуму, забезпечення належного рівня життя сільського населення та збереження культурно-історичного багатства на селі. Головними проблемними питаннями системи регулювання аграрної сфери в Україні, що потребують першочергового вирішення, є:

1. Відсутність чіткої концепції перспективного розвитку аграрної сфери, послідовності у діях влади у дотриманні курсу на розвиток аграрної сфери в ринкових умовах; невизначеність місця політики розвитку сільських територій у системі інститутів та механізмів впливу держави;

2. Не розроблена нормативно-правова база, для створення прозорого середовища та чітких «правил гри» суб'єктів аграрної політики в умовах ринку;

3. Відсутність дієвої інституційної бази управління розвитком аграрної сфери як система організаційних, фінансових, страхових, інноваційних фондів та агенцій, дія яких координується єдиним робочим органом; неорганізованою і децентралізованою є робота державних органів, до компетенції яких

належить управління аграрним сектором;

4. Управління розвитком сільських територій ускладнюється неефективністю системи розподілу повноважень між центральними та місцевими органами влади; неефективна система розподілу фінансових ресурсів позбавляє окремі локальні територіальні одиниці автономії у прийнятті та реалізації рішень, а відповідно і зацікавленості регіонального управління у досягненні економічного результату;

5. Управління розвитком аграрного сектору та сільських територій позбавлене демократизму, оскільки найбільш зацікавлений у розвитку аграрного сектору та сільських територій суб'єкт – сільське населення – практично не приймає безпосередньої участі у зазначених процесах;

6. Процеси регулювання аграрним сектором не відповідають основній вимозі часу – забезпеченню екологічного спрямування розвитку аграрного сектору, відсутні механізми стимулювання переходу на екологічно безпечне функціонування аграрного сектору.

Головною проблемою системи управління розвитком АПК та сільських територій є відсутність чіткого бачення стратегії розвитку сільських територій з боку державних органів влади. Державне регулювання розвитком сільських територій здійснюється на нормативно-правовій базі фрагментарного змісту, що лежить в площині аграрної політики та політики регіонального розвитку. Положення національних нормативних актів констатують існуючі у сільській місцевості проблеми та перешкоди розвитку аграрного сектору, але розроблені варіації концепції майбутнього розвитку українського села в подальшому не реалізуються у вигляді програм та реальних заходів. Проблеми у організації управління розвитком сільських територій створює насамперед невизначеність у національному законодавстві. Наприклад, досі відсутнє чітке визначення сільської території як об'єкта державного регулювання та суб'єкта місцевого самоврядування – впровадження цього питання досі залишається на проєктному рівні. З 2005 р. Верховною Радою України опрацьовувалися три основні варіанти законопроектів, спрямованих на визначення правових, організаційних засад функціонування сільської поселенської мережі та типологізації сільських територій, зокрема такі проєкти Законів України: «Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості» (заснований на європейському підході до визначення сільських територій за часткою населення); «Про упорядкування сільської поселенської мережі, поглиблення принципів місцевого самоврядування у сільській місцевості та сприяння деурбанізації народонаселення» (на основі визначення прав та повноважень сільських громад, конкретизованих складових економічної бази розвитку села); «Про упорядкування сільської поселенської мережі» (скорочений варіант попереднього законопроекту, не розглядає економічних засад функціонування села).

Торкаються питань розвитку сільських територій Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (від 8 вересня 2005 р., № 2850-IV), «Концепція державної регіональної політики» (від 25 травня 2001 р., № 341/2001), в яких визначено критерії депресивності регіонів (сільських районів) та механізми стимулювання їх розвитку, Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (від 17 жовтня 1990, Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (№56/95-ВР від 15.02.1995 р. N 400-XII). Наведені та інші документи містять актуальні рекомендації, визначають пріоритетність розвитку агропромислового комплексу та соціального розвитку села в національній економіці і навіть декларують конкретні напрями реформування аграрної сфери, однак поставлені завдання залишаються нереалізованими через неналежну організацію та нерозроблений механізм фінансування їх забезпечення.

Найбільш вдалим і системним документом, що окреслив загальні засади майбутнього розвитку сільських територій на довгострокову перспективу була «Концепція загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 року» (№121-р від 03.02.2010 р.), що попри свій декларативний характер передбачала розроблення в подальшому Програми розвитку сільських територій. Проте, ще у 2010 р. дія даної Концепції, як і подальша її розробка, була призупинена. Така непослідовність та неузгодженість дій влади у прийнятті загальнодержавного бачення поступу українського села розпоршує дії аграріїв, спрямовані на забезпечення конкурентоздатного аграрного сектору. Забезпечення належної правової, економічно-організаційної та інфраструктурної бази для розвитку АПК, як основи економічної та продовольчої безпеки держави, вимагає насамперед впровадження низки організаційно-економічних заходів щодо реформування АПК з метою забезпечення ефективного функціонування і розвитку в ринкових умовах.

Основою для реалізації системних реформ у АПК нашої країни має стати введення в дію законодавчої бази функціонування ринку землі, адже результативність нових організаційно-правових форм господарювання прямим чином залежить від наявності зацікавленого, захищеного власника землі сільськогосподарського призначення. При цьому ринок землі має бути позбавлений стихійності, передбачати відповідальність власника (орендаря) за цільове використання найдорожчого в сучасних умовах ресурсу. З цією метою доцільно створити державний реєстр земель та державну установу, що здійснюватиме контроль за рухом земель. Спеціалісти Аграрної академії наук М.В.Зубець та М.Д.Безулий розглядають елементом використання ринку землі включення земельних активів до статутних фондів сільськогосподарських підприємств, що дасть можливість зберегти цілісні земельно-майнові комплекси в аграрному виробництві та забезпечити доступ власникам таких підприємств до кредитних ресурсів під заставу своїх статутних фондів [1, с. 21].

На етапі пристосування АПК до умов ринку та посилення відкритості національної економіки сільське господарство потребує значних обігових коштів на організацію, поточне виробництво та технологічне вдосконалення процесів, яке, на думку більшості експертів, не може бути покрито бюджетним коштом. Тому держава має вдаватися до обмеженого адміністрування цін, встановлюючи межі коливання цін на сільськогосподарську продукцію, захищаючи інтереси як споживачів, так і сільгоспвиробників.

Однак з метою стабілізації ситуації в аграрному секторі необхідним є додаткова підтримка у вигляді фінансування окремих програм розвитку пріоритетних напрямів та відшкодування певної частки витрат сільгоспвиробників. Зокрема, експертами пропонується забезпечувати державний внесок у покриття витрат виробників на рівні 10% (22,5 млрд. грн.) на рік через введення спеціалізованого податку з продажу в обсязі 1% та акумуляції коштів у Фонді підтримки українського села [1, с. 25]. Головна ідея такого підходу – забезпечення рентабельного виробництва за рахунок компенсації витрат виробникам, щоб прибутки від реалізації продукції отримували насамперед її виробники, а не тільки ті, хто торгує нею.

Інноваційний підхід до управління аграрною економікою пропонують М. Ф. Кропивко, А. В. Іванько, П. Т. Саблук, критикуючи спрямування основного фінансування з боку держави на підтримку сільгоспвиробників, що підтримує головним чином великотоварне виробництво. Автори пропонують позбутися недоліків такого механізму підтримки, розділивши види сільськогосподарської продукції на дві основні групи: потенційно конкурентоспроможні та соціально значущі, і розробити середньо- і довгострокові програми по впровадженню новітніх технологій та сучасних організаційних процесів зі 100 % державним фінансуванням [4, с. 119-120]. На нашу думку, такий підхід заслуговує на увагу, оскільки передбачає не адміністративне утримування цін на сільгосппродукцію, а забезпечення її конкурентоспроможності, із врахуванням кон'юнктури ринків, що в свою чергу дозволить досягти бажаних обсягів виробництва, а відповідно і доходів виробників. В будь-якому випадку, залучення зовнішніх джерел фінансування може відбуватися тільки в умовах гарантованої державою впевненості інвестора у довгостроковості та передбачуваності визначених державою умов здійснення інвестування, чіткості та прогнозованості дій влади.

Обґрунтованою є необхідність загального збільшення державних видатків на фінансування програм розвитку АПК. В Україні частка коштів, що спрямовується на цілі розвитку аграрного сектору з бюджету, є у 40 разів меншою, ніж внесок аграрного сектору в створення ВВП. Станом на 2010 р. обсяг підтримки аграрного сектору дорівнював 0,22% ВВП, водночас вклад сільського господарства у ВВП становив 9,3% [6]. У розвинених країнах частка державних витрат на підтримку національного сільськогосподарського виробництва дорівнює або перевищує частку сільського господарства у ВВП [5, с.128]. Тому для розширеного відтворення у аграрному секторі необхідне суттєве збільшення вартісних обсягів та вдосконалення механізмів підтримки аграрного сектору. Враховуючи потенційні експортні можливості аграрного сектору, таке збільшення фінансування є виправданим і економічно обґрунтованим.

Підсумовуючи проаналізовані фінансово-економічні, організаційно-інституційні та правові аспекти реформування системи управління аграрним сектором, можна визначити такі пріоритетні напрями (блоки), на яких в першу чергу повинна зосереджуватися увага державних органів управління процесами в аграрній сфері: правовий, економічний, інституційно-організаційний, еколого-економічний (рис. 1).

Так, документом, що визначає стратегію еколого-економічного та соціального розвитку Закарпаття на довгострокову перспективу, є Концепція сталого розвитку Закарпаття, схвалена рішенням обласної Ради від 16 жовтня 2002 р., № 71. Зважаючи на те, що переважна частина населення області – сільське, стратегічні пріоритети сталого розвитку краю неминуче пов'язані зі сталим розвитком сільських територій регіону. Концепцією в також визначено сприятливі та обмежуючі фактори сільськогосподарського виробництва краю. Сформульовано пріоритетні напрями розвитку агро- та лісопромислового та рекреаційного комплексів, потенціал яких передусім закладається у неурбанізованих та слабоурбанізованих районах краю, пріоритети екологічної безпеки як першооснови сталого розвитку екологічно благополучного прикордонного регіону.

Програма економічного і соціального розвитку Закарпатської області на 2012 р. та основні напрями розвитку на 2013 та 2014 рр. враховує визначені Концепцією сталого розвитку та Стратегією розвитку Закарпатської області

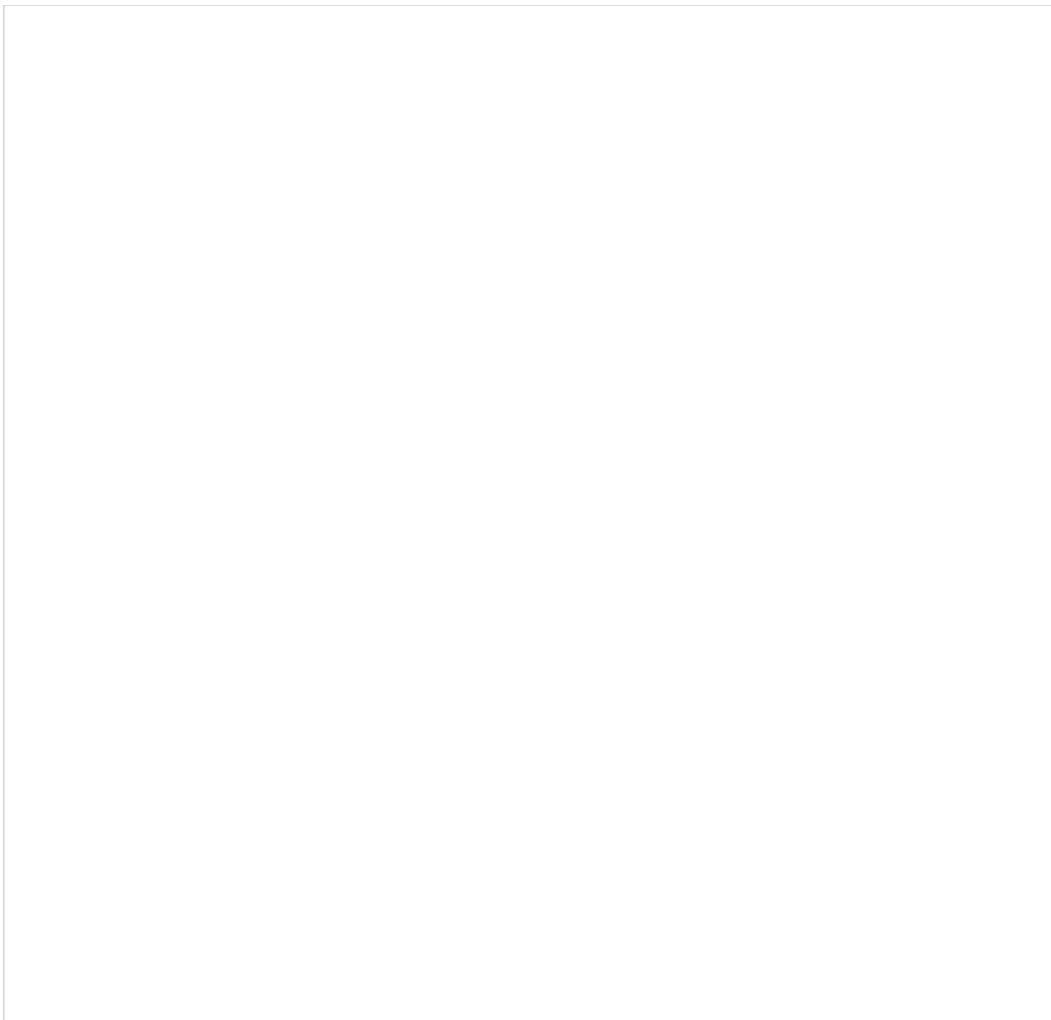

Рис. 1 Цільові блоки державного управління аграрним сектором (ДУАС) в умовах адаптації до ринкових умов (авторська розробка)

пріоритети і визначає системи заходів, скоригованих на макроекономічну ситуацію, проблеми формування нормативної бази і зміни в конкурентному середовищі. Однак, як уже відмічалось, можливості реалізації стратегії сталого розвитку Закарпаття, в тому числі сільських територій, залежать від концептуального та нормативного наповнення державного управління розвитком АПК та сільських територій. Реалізація економічної складової сталого розвитку сільських територій охоплює два основні напрями: підвищення ефективності сільського господарства та лісового комплексу, а також розвиток альтернативних форм продуктивного використання природних, трудових та інших ресурсів краю.

Обмежуючими природними факторами розвитку аграрної складової економіки сільських територій є малоземелля (тільки 30% території області припадає на сільськогосподарський ландшафт), висока кислотність ґрунтів, гористий ландшафт, що визначає зональну спеціалізацію районів області і обмежує можливості розвитку найбільш рентабельного в нинішніх умовах зернового господарства. Унікальність сільських територій регіону полягає у можливості розвитку галузей сільського господарства, для яких необхідними є особливі природно-кліматичні умови: у рослинництві – садівництво, виноградарство, у тваринництві – вівчарство, бджільництво, а також рибицтво. Вважаємо, що розвиток галузей, що використовують унікальні можливості краю, дозволить зробити аграрний сектор конкурентоздатним.

При цьому, важливим завданням є підвищення ефективності використання трудового потенціалу аграрного сектору, що зосереджений у сільській місцевості. Типова для Карпатського економічного району ознака концентрації сільського сільськогосподарського виробництва у особистих селянських господарствах виражена найбільш гостро, що спричиняє неорганізованість ринку агропродовольчої продукції та ускладнює координацію процесів агропромислового виробництва. Разом з тим, «виживання» особистих селянських господарств у складних ринкових умовах свідчить про накопичений в них потенціал як основи фермерського господарства та рушія соціально-економічного розвитку сільських територій. Характеризуючи роль зазначених господарств, М.А.Лендел звертає увагу на наступні їх соціально-економічні функції: задоволення потреб населення у продуктах харчування, забезпечення доходів сімей працівників, джерело додаткових товарних ресурсів продовольства в країні, трудове виховання підростаючого покоління, забезпечення праці виключеного зі складу робочої сили населення, конверсія особистих доходів і заощаджень у виробничі накопичення [2, с. 156-157]. Тому розвиток аграрного сектору Закарпаття та соціально-економічний розвиток тісно співвідносяться із можливостями розвитку особистих селянських господарств, умовами їх переформування у малі форми господарювання та механізмами їх залучення до альтернативних або супутніх із сільським сектором видів діяльності (туризм, народні промисли тощо).

Обмеженість умов розвитку аграрного сектору сільських територій Закарпаття може компенсуватися наявними можливостями для розвитку позааграрних видів діяльності. Для Закарпатської області перспективними напрямками альтернативної зайнятості сільського населення є насамперед сфера послуг рекреаційного комплексу. Багата історія та культура, міжгетнічні зв'язки та багатонаціональна структура населення краю створюють можливості для розбудови туристичної індустрії, що не носить сезонного характеру, а тому дасть змогу цілорічно поповнювати місцеві бюджети, вирішувати проблеми безробіття на селі, розвивати інфраструктуру.

Альтернативою аграрній та рекреаційній економіці залишається промислове виробництво, що часто розташовується у сільських населених пунктах, територіально наближених до міст обласного значення області. Важливим критерієм розвитку промислового сектору в сільській місцевості є його екологічна безпечність.

Соціальна складова сталого розвитку сільських територій краю охоплює вирішення проблем гуманітарного характеру, а саме демографічних, проблеми розвитку соціальної інфраструктури, безробіття, збереження культурної та історичної самобутності закарпатського села. Незабезпеченість сільських населених пунктів закладами освіти, охорони здоров'я, недоступність закладів торгівлі та сфери послуг, незадовільні соціально-побутові умови проживання (насамперед у гірських районах) призводять до розбалансування існуючої структури розселення, збільшення навантаження на урбанізовані зони регіону та вимирання сільських населених пунктів. Розвиток соціальної складової сталого розвитку цілком залежить від ефективності реалізації економічного напрямку управління: сільські території, що знайшли можливості для реалізації власного економічного потенціалу мають шанси для подальшого розвитку своєї самодостатності, а відповідно і для розбудови соціальної основи як якісної складової рівня життя населення.

До екологічних пріоритетів розвитку сільських територій регіону належить збереження унікальних природно-кліматичних умов, захист сільських територій від небезпек природного характеру, покращення соціально-побутових умов на селі із врахуванням екологічних та санітарно-гігієнічних вимог, розвиток об'єктів природно-заповідного фонду в сільській місцевості, підтримка ініціативи та введення стимулів до впровадження енергоощадних та екологічних видів обладнання на промислових підприємствах, поширення органічного сільськогосподарського виробництва.

Головною передумовою збалансування рівнів розвитку сільських територій є розширення та активізація їх внутрішніх можливостей, що є неможливим

за сучасних умов обмеженої дієздатності органів місцевого самоврядування та залежності від зовнішніх джерел фінансування. Тому важливою є демократизація системи управління розвитком сільських територій, впровадження у роботу констатованих національним законодавством можливостей залучення населення до прийняття рішень.

Демократизація управління розвитком сільських територій, на нашу думку, полягає у створенні умов для залучення населення до участі у прийнятті важливих для території самоврядних рішень та їх реалізації в якості споживачів (товарів і послуг, які пропонує населений пункт), представників влади, підприємців та членів громадських організацій. Сутність демократизації процесу управління сільською територією полягає у наданні можливості переліченим групам впливати на управлінський процес, визначаючи пріоритети майбутнього розвитку, беручи участь у пошуку шляхів та контролюючи їх виконання уповноваженими владними структурами.

Демократизація управління розвитком сільських територій щонайперше вимагає посилення участі населення у таких процесах. Одним з інструментів демократизації управління розвитком сільських територій є територіальне суспільне управління (це свого роду місцеві ініціативи, самоорганізація громадян для вирішення проблем, здійснення власних ініціатив у питаннях місцевого значення безпосередньо на територіях, де вони проживають [3]).

Покращення умов проживання населення з допомогою держави стимулює розвиток ефективного виробництва, а як наслідок – зростання податкових надходжень до бюджетів та до підвищення самодостатності територій. Для територій, що не в змозі власними силами вирішити існуючі питання, діють цільові програми, спрямовані як безпосередньо на розвиток соціальної інфраструктури, так і на стимулювання розвитку підприємництва.

ВИСНОВКИ

Останніми роками проблеми, пов'язані з реформуванням аграрного сектору, особливо яскраво відображаються на розвитку сільських територій. Зв'язок між розвитком АПК та сталим розвитком сільських територій досі залишається тісним, не дивлячись на поступове скорочення зайнятих у сільському господарстві. Основу економічного потенціалу сільських територій досі складає аграрна складова. Внаслідок існування більш тісного зв'язку людини і території в сільській місцевості, розвиток соціальних функцій залежить від ефективності використання економічного потенціалу територій, що, як вже зазначалося, може бути реалізований як у аграрній, так і в поза аграрній сферах. Таким чином, основними критеріями, що визначають напрямок трансформації управління розвитком сільських територій, мають стати демократизація управлінського процесу, професіоналізація місцевого самоуправління, інформатизація та посилення соціальної відповідальності учасників управлінського процесу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зубець М.В., Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу України / М.В. Зубець, М.Д.Безуглий. – К.: Аграрна наука, 2010. – 32 с. – с. 21.
2. Лендел М. Аграрні відносини на Закарпаття: уроки минулого і сучасність [монографія] / М. Лендел. – Ужгород: Патент, 1999. – 275 с.
3. Лисенко Л. Ефективність місцевого самоврядування як чинник сталого розвитку сільських територій (Електронний ресурс) / Л.Лисенко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2010. – Вип.1. (4). — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>
4. Організація управління аграрною економікою [монографія] / М.Ф.Кропивко, В.П.Немчук, В.В.Росоха та ін.; за ред. М.Ф.Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. - 420 с.
5. Притула Х.М. Аналіз зовнішніх факторів розвитку сільських територій / Х.М.Притула // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип.21.10 – С.124-131.
6. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь / [В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. С. Крупін, І. М. Куліш]; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [наук. ред. В. В. Борщевський]. – Львів, 2011. – 60 с.
7. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь / [В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. С. Крупін, І. М. Куліш]; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [наук. ред. В. В. Борщевський]. – Львів, 2011. – 60 с.

Лендел Михайло Андрійович, д.е.н., проф., член-кор. НААН України, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Газуда Сергій Михайлович – аспірант кафедри економіки, менеджменту та маркетингу ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Готько Наталія Михайлівна – здобувач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу ДВНЗ «Ужгородський національний університет»